

en-Nefsüzzekiye'ye mektup göndererek kendisine biat etmek istediğini, ancak olumlu bir cevap alamadığını kaydetmektedir (Taberî, VII, 450-457; İbn Hallikân, VI, 318). Bütün olumsuzluklara rağmen savunmasını sürdüren İbn Hübeyre, Halife Mervân'ın ölüm haberinin gelmesi üzerine 133 yılı başlarında (750 sonbaharı) Ebû Ca'fer'in barış teklifini, vereceği emannâmenin Halife Ebû'l-Abbâs es-Seffâh tarafından tasdiki şartıyla kabul etti. Fakat Seffâh ve Abbâsî ihtilâl hareketinin lideri Ebû Müslim onu ortadan kaldırmakta kararlıydılar. Ebû Ca'fer verdiği emana sadık kalmak istemesine rağmen baskı sonucunda, teslim olan İbn Hübeyre ile iki oğlunu ve yakınlarını öldürtmek zorunda kaldı.

Cesareti, hitabet kabiliyeti ve cömertliğiyle tanınan İbn Hübeyre, İbn Kuteybe'ye göre Kûfe ve Basra şehirlerini birlikte idare eden son genel vali olup (*el-Ma'ârif*, s. 248) kardeşi Abdülvâhid b. Ömer'i Ahvaz, oğlu Müsennâ'yı da Yemâme valiliğine tayin etmişti. Âlimlere ilgi duyduğu söylenmekle birlikte muhaliflerinin tepkisini azaltmak için halkın hürmet gösterdiği âlimleri kendileri istemeseler de resmî memuriyetlere tayin ettiği, buna uymayanları cezalandırdığı bilinmektedir. Meselâ Kûfe kadılığı görevini reddeden Ebû Hanîfe'yi hapse atarak dövdürmüş, ancak hastalanıp durumu ağırlaşınca serbest bırakmıştı.

BİBLİYOGRAFYA :

Halife b. Hayyât, *el-Târîh* (Ömerî), s. 315, 332-336, 382-387, 396-409; Câhiz, *Resâ'il* (nşr. Abdüsselâm M. Hârûn), Kahire 1384/1964, II, 265-266; İbn Kuteybe, *Üyünû'l-aḥbâr*, I, 35, 128, 226; II, 214, 343; a.mlf., *el-Ma'ârif* (Sâvî), s. 179-248; Dîneverî, *el-Aḥbârü't-tivâl*, s. 350, 360, 366-369, 371-374; *Âḥbârü'd-devleti'l-Abbâsiyye* (nşr. Abdülazîz ed-Dûrî - Abdülcebbâr el-Muttalibî), Beyrut 1971, bk. İndeks; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), VII, 450-457; İbn A'sem el-Kûfî, *el-Fütûḥ*, Haydarâbâd, ts. (Dâiretül'l-maârifî'l-Osmâniyye), VIII, 202-204; İbn Düreyd, *İştikâk*, s. 284; Mes'ûdî, *Mürûcû'z-zeheb*, III, 212-213, 257; Makdisî, *el-Bed' ve't-târîh*, II/6, s. 55, 65-71; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, V, 366, 440; İbn Hallikân, *Vefeyât*, VI, 313-321; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, IV, 562; VI, 207-208; İbn Haldûn, *el-İber*, III, 44-45, 71, 82-83, 85, 172; Ziriklî, *el-A'lâm*, IX, 240; M. A. Shaban, *The 'Abbâsid Revolution*, Cambridge 1970, s. 161; Elton L. Daniel, *The Political and Social History of Khurasan under Abbasid Rule*, Chicago 1979, s. 57, 75, 76, 78, 108, 109; J. C. Vadet, "İbn Hubayra", *EP* (İng.), III, 802; Hasan Yûsufî Eşkürî, "İbn Hübeyre-i Fezânî", *DMBİ*, V, 106-108; Mustafa Uzunpostacı, "Ebû Hanîfe", *DİA*, X, 133-134; Abdülkerim Özyayın, "Hâlid b. Abdullah el-Kasrî", a.e., XV, 281-282.



NAHİDE BOZKURT

İBN HÜBEYRE, Ebû'l-Muzaffer (أبو المظفر ابن هبيرة)

Ebû'l-Muzaffer Avnüddîn Yahyâ
b. Muhammed b. Hübeyre
eş-Şeybânî ed-Dûrî
(ö. 560/1165)

Abbâsî veziri.

Rebîülâhîr 499'da (Aralık 1105) Bağdat'ın kuzeyinde Düceyl bölgesindeki Dûrû Benî Evkar adlı köyde doğdu. Bu köy daha sonra onun adına izâfetle Dürülvézîr Avniddin diye meşhur olmuştur (Yâkût, II, 481). İbn Hübeyre'nin ailesi oldukça fakirdi. Babası sıkıntılara göğüs gerektirerek onu tahsil için Bağdat'a gönderdi. Burada *el-Taḥkîk fi mes'â'ilî't-ta'lik* adlı eserini müellifi Ebû Bekir ed-Dîneverî ve Kadî İbn Ebû Ya'lâ'dan fıkıh dersleri aldı. Uzun süre derslerini takip ettiği nahiv âlimi Ebû Abdullah Muhammed b. Yahyâ ez-Zebîdî'den çok etkilendi. Mevhûb b. Ahmed el-Cevâlikî'den dil ve edebiyat, Ebû'l-Hasan İbnü'z-Zâgûnî, Ali b. Ubeydullah b. Nasr, Ebû'l-Berekât Abdülvehhâb el-Enmâtî, Müsnidü'l-İrâk lakabıyla tanınan Ebû Gâlib İbnü'l-Bennâ ve yine aynı lakapla bilinen Ebû'l-Kâsım b. Husayn gibi hocalardan hadis tahsil etti.

İbn Hübeyre, Abbâsî Halifesi Muktefi-Liemrillâh döneminde beytümâl ve hazineyle ilgili çeşitli görevlerde bulunduktan sonra 542'de (1147) Dîvânü'z-zimâm reisi oldu. 544 (1149) yılında vezirliğe getirildi. İbn Hallikân'ın anlattığına göre Halife Muktefi-Liemrillâh, idarî kabiliyetini takdir ettiği İbn Hübeyre'den Selçuklu Sultanı I. Mesud'a, Bağdat şahnesinin kendisine itaat etmediğini ve şikâyetçi olduğunu bildiren bir mektup yazmasını istemişti. İbn Hübeyre'nin kaleme aldığı mektuptan çok etkilenen Sultan Mesud halifeye cevap yazarak özür dilemiş ve şikâyet edilen kişiyi cezalandırmıştır. Bu başarısından dolayı halife ona Avnüddin lakabını vererek vezir tayin etmiştir (İbn Hallikân, VI, 231-232). Bağdat'ı kuşatmaktan vazgeçmesi karşılığında para isteyen Irak Selçuklu Sultanı Muhammed b. Mahmûd'un bu talebinin reddedilmesini tavsiye etmesinin de bu tayinde etkili olduğu belirtilmektedir.

Irak Selçuklu Sultanı Mes'ûd b. Muhammed'in 547'de (1152) ölümünden sonra Hille şehrini ele geçiren Bağdat şahnesi Mes'ûd Bilâl üzerine gönderilen İbn Hübeyre, Hille'yi zaptederek onu Tikrit'e kaçmaya mecbur bıraktı. Mes'ûd Bilâl'in iki

yıl sonra Vâsıt'a girip şehri yağma ve tahrip etmesi üzerine ona karşı yeni bir sefere çıktı. Şâban 549'da (Ekim 1154) Mes'ûd Bilâl'i mağlûp edince bu başarısı sebebiyle kendisine "sultânü'l-İrâk ve melikü'l-cüyûş" lakabı verildi. Halife Müstencid-Billâh döneminde de vezirlik görevini sürdüren İbn Hübeyre 13 Cemâziyelevvel 560'ta (28 Mart 1165) Bağdat'ta vefat etti ve Bâbü Basra'da kendi yaptırdığı medreseye defnedildi. Kaynakların büyük bir kısmında onun doktoru İbn Reşâde tarafından zehirlendiği kaydedilmektedir (Fuâd Abdülmün'im Ahmed, sy. 9 [1981], s. 1690 vd.).

İbn Hübeyre dirayeti ve siyasî görüşlerinin isabetliliğiyle tanınır. Vezirliği sırasında Abbâsî hilâfetini Selçuklu nüfuzundan kurtarmaya çalışan İbn Hübeyre hak ve adaletten ayrılmamaya özen göstermiş, edip, şair ve âlimleri himaye etmiş, kendisine "seyyidü'l-vüzerâ" denilmesine karşı çıkmıştır. Öte yandan İbn Hübeyre, kıraat vecihlerini bilen bir hâfiz, yazı sanatının inceliklerine vâkıf bir sanatkâr ve Arap tarihini iyi bilen bir âlimdir. Mutedil bir Hanbelî olduğu, çeşitli mezheplere mensup âlimlerin kendisini sevip ilmî konularda istişare ettikleri ve meclisinde bulundukları kaydedilmektedir. Zamanında ilmî ve kültürel faaliyetler artmış, âlimler, şairler ve dönemlerinde vezirlik yaptığı iki halife ondan övgüyle söz etmişlerdir. İbn Hübeyre'nin Şiîler'le arası iyi olmadığından Şiî şairler tarafından hicvedilmiştir.

Birçok âlim İbn Hübeyre'den fıkıh, hadis ve edebiyat dersleri almıştır. Ebû'l-Ferec İbnü'l-Cevzî bunların başında gelir. İbnü'l-Cevzî, aynı zamanda İbn Hübeyre'nin hayatı hakkında bilgi veren ilk müelliflerdendir. İbnü'l-Mâristâniyye onun hakkında *Sîretü'l-vezîr İbn Hübeyre'yi* telif etmiştir. İbnü'l-Cevzî, hocasının *el-İfşâh*'ından seçmeleri *Maḥzû'l-maḥz* adlı kitabında nakletmiş, ondan dinlediği bazı âyetlerin tefsirlerini de *el-Muktebes mine'l-fevâ'idü'l-avniyye* adıyla kitap haline getirmiştir (İbn Receb, I, 253, 264).

Eserleri. 1. *el-İfşâh 'an me'âni's-şihâh* (*el-İşrâf 'alâ mezâhibi'l-eşrâf, İhtilâfü'l-e'immeti'l-erba'a ve ittifâkuhum, Kitâbü'l-lcmâ' ve'l-ihtilâf*). İbn Hübeyre'nin vezirliği sırasında yazdığı hilâfiyata dair eserde dört Sünnî mezhep imamının ittifak ve ihtilâl ettiği meseleler fıkıh bablarına göre sıralanmıştır. Müellif eserini Halife Müstencid-Billâh ve Atabeg Nû-

beyre, İbnü's-Sikkî't'in *İşlâhu'l-manîk* adlı eserini de ihtisar etmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam* (Atâ), XVIII, 85, 90, 95-97, 166-170, 172; İmâdüddin el-İsfahânî, *Harîdetü'l-kaşr* (nşr. M. Behcet el-Eserî - Cemîl Saîd), Bağdad 1375/1955, I, 96-122; Yâ-kût, *Mu'cemü'l-büldân*, II, 481; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, XI, 146, 162, 189, 194-196, 320-321; Bündârî, *Zübdetü'n-Nusra* (Burslan), s. 213, 215, 217, 219-220, 223, 232, 258, 260, 263; İbnü't-Tiktakâ, *el-Fahrî*, s. 312-315, 316-317; İbn Hallikân, *Vefeyât*, VI, 230-244; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XX, 426-432; İbn Receb, *eż-Zeyl'alâ Tabakâti'l-Hanâbile*, Kahire 1372/1952-53 → Beyrut, ts. (Dârü'l-ma'rife), I, 251-289; Burhâneddin İbn Müflih, *el-Makşadü'l-ersed* (nşr. Abdurrahman b. Süleyman el-Useymîn), Riyad 1410/1990, III, 105-110; Ebü'l-Yümn el-Ueymî, *el-Menhecü'l-ahmed* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd), Beyrut 1403/1983, II, 332-362; *Keşfü'z-zunûn*, I, 33, 63, 103, 108, 132, 600; II, 1385, 1437, 1462; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 687-688; Hüseyin Ermin, *Târîhu'l-'Irâk fi'l-'aşri's-Selcûkî*, Bağdad 1385/1965, s. 154-156, 158, 326; H. Mason, *Two Statesmen of Medieval Islam: Vizir Ibn Hubayra and Caliph an-Nâşir li Dîn Allâh*, The Hague-Paris 1972, s. 13-66; Muhammed Müsîr ez-Zehrânî, *Nizâmü'l-üzâre fi'd-devletü'l-'Abbâsiyye*, Beyrut 1406/1986, s. 160-161; A. Miquel, "Les successions dans le Kitâb al-İfşâh du vizir Ibn Hübeyra (m. 560/1165)", *REI*, XXXVI/1 (1968), s. 133-134; A. Hartmann, "Ibn Hubaira und an-Nâşir li-Din Allâh: Sunnitischer Traditionalismus eines Wesirs und seine Überwindung durch die Politische Dialektik eines Chalifen", *Isl.*, LIII (1976), s. 87-99; Fuâd Abdülmün'im Ahmed, "İbn Hübeyre", *ME*, sy. 9 (1981), s. 1690-1696; sy. 12 (1981), s. 2070-2074; Müreyzin b. Saîd b. Müreyzin Useyrî, "el-Vezîrü'l-'âlimü'l-'âdil Yahyâ b. Hübeyre eş-Şeybânî", *Mecelletü Câmî'a-ti'l-İlmâm Muhammed b. Sü'âd el-İslâmiyye*, sy. 17, Riyad 1417/1996, s. 361-432; K. V. Zetterstéen, "İbn Hübeyre", *IA*, V/2, s. 757; G. Makdisi, "Ibn Hubayra", *EI*² (İng.), III, 802-803; Beşşâr Avvâd Ma'rûf, "İbn Hübeyre el-Vezîr", *Mevsû'atü'l-hadâretü'l-İslâmiyye*, Amman 1993, s. 298-299; Hasan Yûsufî Eşküri - Ferâmerz Hâc Minûçehrî, "İbn Hübeyre", *DMBİ*, V, 103-106.



MEHMET AYKAÇ

İBN HÜBEYRE, Ömer

(عمر بن هبيرة)

Ebü'l-Müsenâ Ömer
b. Hübeyre b. Muâviye
b. Sükeyn el-Fezârî
(ö. 110/728)

Emevîler'in
Irak genel valilerinden.

Kinnesrînlî olup Adnânîler'e mensup Kays kabilesinin Fezâre kolundandır. Hakkındaki ilk bilgiler, Haccâc b. Yûsuf es-Se-kâfî zamanında gösterdiği askerî başarıy-

واستفردك وان كلامهم مفتدي ولكل واحد
من الامة اتباع من شأهم فيما ذكره وهم
ابو حنيفة وماكث والشافعي واحد رضي الله
عنه راي ان اجعل ما ذكر من اجماع مشيراه
الي اجماع هذه الاربعة وما ذكره من خلاف
مشيراه الي الخلاف بينهم فمن ذلك
كتاب الطهارة اجمعوا على ان
الصلاة لا تنقض الا بطهارة اذا وجد السبل
اليها لتؤدى تعالي يا ايها الذين امنوا اذا قمتم
الي الصلاة فاعسلوا وجوهكم وايديكم الالية
قال اهل اللغة الطهور هو العامل للطهارة
في غير كما يقال قول وقاب ثعلب الطهور
الطاهر في نسيب المطهر الطاهر وهذا مما
لا يخالف فيه الا بعض اصحاب أبي حنيفة
رضي الله عنه فقالوا الطهور هو الطاهر
على سبيل المبالغة و**اجمعوا** على ان الكهانة
تجب بالى على كل من لم يمتص الصلاة مع وجوده
فان عدم فيدره لقوله تعالي فلم تجد وآما
فتيموا صعيدا طيبا ولقوله تعالي وينزل عليكم
من السماء ليطهركم به قال اهل اللغة
والطهارة التنزه عن الادناس والاقطار
واجمعوا على انه اذا تغير الماء عن اصل خلقته
بطاهر فغلب على اجزائه مما يستغني الماء
عنه غالب لم يتجزأ الوضوء به الا باحنيضة
فانه جوز الوضوء بالآ المتغير بالزعفران ونحو
واجمعوا على انه اذا تغير الماء بالخالصة
فموجبس قالوا اكثر ثم **اختلصوا في الماء**
اذا كان دون الثلثين والثلثان حسمية
رطل بالعراقي وخالطة الحنيفة قتات

بسم الله الرحمن الرحيم
قال رسول الله صلى الله عليه وسلم
من يرد الله به خيرا يفقهه في الدين آما قوله
من يرد الله به خيرا فان هذا شرط وجواب
وهما عزومان وقد انجزم الصلوات بذلك وكان
الاصل من يرد وذلك كان يفقهه مرفوعا
فانجزم لحجاب الشرط فحصل بذلك ان المعنى
من يرد الله به خيرا يفقهه واقفي هذا ان
لم يفقهه في الدين لم يكن ممن يرد الله به خيرا
ولم يخل من يرد الله به الخير بالادب واللام
فكان يكون الخير المعهود المعروف بالادب واللام
فرد على ان هذا التفسير للخبر هنا اوقع لانه
من لم يفقهه في الدين فانه لا يريد به خيرا
فاما يفقهه فهذه الصفة من الفقه
لان اصل فقه الرجل فني فالفقه مبدئية من
الفقه ومعنى فقه الرجل على استخراج معنى الفقه
من توفيق فتأت عينه اذا اختصت بتجديد
باطن ظاهرها فمعنى ان الفقه على هذا
التأويل انه استخراج الغوامض والاطلاع على
اسرار الحكم وفي هذا الحديث من الفقه
ان الله سبحانه وتعالى قال ان الدين عند
الله الاسلام ويكون المراد بالدين ههنا الاسلام
بدليل قوله النبي صلى الله عليه وسلم من يرد
الله به خيرا يفقهه في الدين بالادب واللام
وقال الله عز وجل ان الدين عند الله الاسلام
ولما انتهى تدوين الفقه الى اربعة مكل منهم
عبد رضي عنهما الامة واخذوا عنهم لخدم
عن الصحابة والتابعين والعل فكان اخذ
لامه عنهم ولم يخدمهم عن الصحابة والتابعين

Ebü'l-Muzaffer İbn Hübeyre'nin *el-İfşâh 'an me'âni's-şîhâh* adlı eserinin ilk iki sayfası (Hacı Selim Ağa Ktp., Aziz Mahmud Hüdâyî, nr. 777)

reddin Mahmûd Zengî'ye takdim ettiği gibi valilere de göndermiştir. İbn Receb farklı mezheplere mensup fakihlerin esere ilgi gösterdiğini, kitabın medreselerde ve camilerde okutulduğunu, talebeler tarafından ezberlendiğini söyler (a.g.e., I, 252). İbn Hübeyre bu eseri Humeydî'nin *el-Cem' beyne's-Şaḥihayn*'ını şerhetmek amacıyla yazmaya başlamış, ancak, "Allah kime hayır dilerse onu dinde fakih kılar" hadisinden etkilenecek mezhep imamlarının ittifak ve ihtilâf ettikleri hususları da ele almış, daha sonra eserin bu konuya dair bölümü meşhur olmuştur. *el-İfşâh* Muhammed Râgib et-Tabbâh (I-II, Halep 1348, 1366), Sâlim es-Seyyid el-Cellâd - Fethî Garîb (I-II, Riyad

1400/1980), Fuâd Abdülmün'im Ahmed (Devha 1406/1986; I-II, Riyad 1417/1996) ve Ebû Abdullah Muhammed Hasan Muhammed Fâsân İsmâil (I-II, Beyrut 1417/1996) tarafından neşredilmiştir. 2. *el-'İbâdâtü'l-hams*. İman, namaz, oruç, zekât ve hac hakkındadır. Eserde konular açıklanırken Hanbelî mezhebi esas alınmakla birlikte diğer mezheplerin görüşlerine de yer verilmiştir (a.g.e., I, 252). 3. *el-Mukteşid*. Nahve dair olup dönemin ediplerince kabul gören eseri Ebû Muhammed İbnü'l-Haşşâb (ö. 567/1171-72) dört cilt halinde şerhetmiştir (a.g.e., I, 252). Bunlardan başka *Urcûze fi'l-makşûr ve'l-memdûd*, *Urcûze fi'l-ilmî'l-hat* adlı iki manzum risâlesi bulunan İbn Hü-